

A BUDAPESTI FORRADALMI TÖRVÉNYSZÉK IRATAI

A Tanácsköztársaság kikiáltása után a büntető igazságszolgáltatás régi szervezetét - a rendkívüli (statáriális) bíraskodás, illetőleg a vörös terrorkülönítmények alkalmi működését leszámítva - a forradalmi törvényszékek váltották fel. Ez utóbbiak sorában kiemelkedő jelentőségű volt a forradalom fővárosi központjában létrehozott bírósági szerv, a Budapesti Forradalmi Törvényszék.

A forradalmi törvényszékeket a Forradalmi Kormányzótanács 1919 márciusában eredetileg a várt ellenforradalmi mozgalmak elfojtására kívánta felállítani, s csak ennek elmaradása után szervezték meg azokat különleges bíróságokként (vö. 1919. március 25-én kiadott IV. számú Forradalmi Kormányzótanácsi rendelettel). Az új bíróságok elsődleges feladata a proletárdiktatúra büntetőjogi védelme lett, de a következő hónapokban valójában nemcsak politikai, hanem a régi (királyi) törvényszékek büntető feladatait átvéve köztörvényes bűncselekmények esetében is eljárak. Az 1919. május 17-én kibocsájtott XCIV. számú Forradalmi Kormányzótanácsi rendelet már ilyen értelemben szabályozta a forradalmi törvényszékek működését.

A fővárosban a Budapesti Forradalmi Törvényszék 1919. március 26-án alakult meg; elnöke Rákos Ferenc ügyvédjelölt lett. A Forradalmi Törvényszék a fővárosi bíróságoktól (a Budapesti Büntetőtörvényszéktől, illetve a Büntető Járásbíróságtól) március végétől kezdve folyamatosan vette át a köztörvényes ügyeket is, amelyeket - a vidéki törvényszékektől eltérően - szervezetileg különálló tanácsok intéztek. A régi büntetőbíróságok ugyan csökkenő számban (márciusban 1500-1600 ügy, júliusban 15-25 ügy) továbbra is érkezettek ügyeket, de azokat már nem, illetve csak a Tanácsköztársaság bukása után tárgyalhatták.

A polgári és a forradalmi bíróságok között nem volt személyi-szervezeti folyamatosság: a Forradalmi Törvényszék bírói kara szinte kizárólag „munkásosztálybeli” bírákból állt (mindössze négy tisztviselő vagy tanító, és egyetlen jogász kivételével).

Hasonlóképpen nem volt kontinuitás a büntető anyagi és eljárásjog vonatkozásában. A Forradalmi Törvényszék előtti büntető eljárás során sem a polgári korszak büntetőtörvénykönyve, sem a bűnvádi perrendtartás nem érvényesült: a régi szabályok csupán informális úton, jellemzően köztörvényes ügyekben érvényesültek. A tárgyalás kötetlenül zajlott, így a meghozott ítélet ellen nem lehetett fellebbezni, s a büntetést azonnal végrehajtották. A területi illetékességet soha nem szabályozták pontosan, így pestvidéki vagy országos ügyek is kerültek a tanácsok elé. Ugyanígy tisztázatlan maradt a tárgyi illetékesség is (előfordult polgári keresetek, például válókereset beadása is), bár ennek elhatárolását a járásbírósági szint felszámolása némiképp feleslegessé tette.

A XCIV. számú forradalmi kormányzótanácsi rendelet ugyan a létrehozandó Országos Forradalmi Főtörvényszéket jelölte meg fellebbezési fórumként, de az később nem alakult meg. Ezek után vált jogszabály által megint nem rögzített „szokássá”, hogy a vidéki bíróságok a Budapesti Forradalmi Törvényszékhez terjesztették fel a fellebbezett ügyeket.

A megtorlás céljaira, 1920-ban összeállított igazságügyi minisztériumi statisztika szerint a Budapesti Forradalmi Törvényszék mintegy négy havi fennállása alatt összesen 2233 ügygel foglalkozott (ez egyébként a forradalmi törvényszékek teljes ügyforgalmának egynegyedét tette ki). Az ügyek nagyobb része (közel kétharmada) mindazonáltal az eljárás megszüntetésével végződött. A vádlottak egyötödét ítélték el, s közel hasonló arányban képviseltették magukat a felmentettek is. Az összes elítélt mindössze egyötöde esett a „politikai” kategóriába; jelentős volt viszont a tanácskormány intézkedéseivel összefüggésben, gazdasági bűncselekményekért (13%), valamint a szesztilalom megsértése miatt elítéltek hányada (23%). A fővárosi bíróság összesen 21 halálbüntetést mondott ki, amiből négyet hajtottak végre.

A Budapesti Forradalmi Törvényszék fennmaradt iratanyaga ezt a megoszlást nem tükrözi, hiszen túlnyomórészt politikai jellegű „bűncselekmények” őrződtek meg. Miután a területi illetékességet nem vették túl szigorúan, és mert - vélhetően fellebbezés folytán - több ügy került fel Budapestre, a fővárosi bíróság iratai között számos vidéki „ellenforradalmi” megmozdulás (Beregszász, Dömsöd, Kiskunfélegyháza, Kiskunlacháza, Monor, Mosonmagyaróvár, Rákócscaba) után indított büntető eljárásnak is nyoma maradt. Érdekes, hogy emellett számos olyan ügy is megőrződött, amely a vörös politikai megbízottak és különítmények „túlkapásai” nyomán indult.

A fennmaradt levéltári fond különlegessége a törvényszék szervezetén belül felállított ügynevezett Kísérleti Kriminológiai Osztály iratanyaga (ennek internetes közzétételétől azonban, az abban foglalt szenzitív személyes adatok miatt el kellett tekintenünk). Az osztály feladata a laikus (munkás)bírák segítése volt: az egyes büntetőügyekben a „szociológusként” fellépő vádbiztos és egy kirendelt pszichológus orvosszakértő közös véleményben ítélte meg a vádlott személyét és cselekményét, illetve tett javaslatot annak „megjavítására”. Az előzetes vizsgálat során, meghatározott kérdőpontok szerint haladva tárták fel a vádlott előéletét, számba véve az esetleges születési rendellenességeket, az örökletes betegségeket (terheltséget), a szexuális élet problémáit, szocializációját, valamint a konkrét bűncselekmény elkövetésének körülményeit.

A Kísérleti Kriminológiai Osztály anyagában megőrződött iratok között olyan jelentős pszichológusok, illetőleg pszichoanalitikusok szakvéleményei találhatók, mint Hajdú Lili (az 1956-ban kivégzett Gimes Miklós édesanyja), Hermann Imre, vagy az Amerikában iskolát teremtő Alexander Ferenc (Franz Alexander).

A Budapesti Forradalmi Törvényszék irattári anyagát a Tanácsköztársaság bukása után a megtorlások során terhelő adatok beszerzésére, bizonyítékként használták fel, így az iratok egy részét a folyamatba tett büntetőpererekhez csatolták. A forradalmi törvényszék személyzetét

közvetlenül érintő eljárások közül kiemelkedik a László Jenő és társai ellen indított büntetőper (VII.5.c. 10303/1919.), amelynek keretében a törvényszéki bírák közül Gombos Ferenc géplakatost, a vádbiztosok közül Szirmay István ügyvédet, valamint a bíróság mellett politikai megbízottként működő László Jenő ügyvédet ítélték halálra és végezték ki.

A törvényszéki iratok további, feltehetően nagyobb része azonban a megtorlást irányító ügyészségekre, a fővárosban a Budapesti Királyi Ügyészségre került be. Ez utóbbi szerv irattárában a IV-es kútfőn belül 1919-ben 14-es, 1920-ban pedig 16-os tételszám alatt őrizték a tanácsköztársasági iratokat, amelyeket aztán igény szerint mozgattak, csatoltak vagy szereltek folyamatban lévő büntetőügyekhez. A Budapesti Forradalmi Törvényszék országos szerepköréből adódóan több aktát vidéken indított eljárásokhoz használtak fel, amelyek azután vidéken is maradtak.

Az iratanyag jelenlegi állapotát, töredékes fennmaradását végső soron nem az ügyészégi hivatali ügykezelés, vagy szándékos pusztítás, hanem a világháborús pusztítás, majd az azt követően „papírnyerési” céllal végrehajtott iratselejtezés okozta. A legsúlyosabb háborús károk éppen a fent említett ügyészégi tételeket érintették.

A megmaradt, jellemzően a Tanácsköztársaság bukása után indult különböző büntetőperekhez csatolt iratokat a Munkásmozgalmi Intézet Archívuma által az 1950-es évek elején történt bírósági iratbegyűjtések keretében szállították levéltárba. A feltárt iratanyagot külön, az annak idején eljáró forradalmi törvényszéket feltüntető jegyzékbe foglalták. (E jegyzék fennmaradásáról nincs tudomásunk.) Az 1961-től folyó végleges rendezés során megkezdték a forradalmi törvényszéki iratok kiemelését és az eredeti fondok „rekonstrukcióját”.

A Budapesti Forradalmi Törvényszék egyéb (büntetőperekhez nem csatolt) iratanyagának sorsára akkor derült fény, amikor az MSZMP KB Párttörténeti Intézet Archívuma által folytatott iratbegyűjtések 1965-ben elérték a korábban kisebb értékűnek vélt ügyészégi irattárakat is. Ennek nyomán keletkezett, illetve egészült ki az a levéltári fond, amelyet aztán a jogutód Politikátörténeti Intézet adott át Budapest Főváros Levéltárának.

A Hungaricanan a Budapesti Forradalmi Törvényszék valamennyi megőrződött büntetőperét kutathatóvá tettük. Kivételt csak kényszerűen, a Kísérleti Kriminológiai Osztály anyagával tettünk, miután a szakértői véleményekben rendszeres a vádlottak szexuális életének, szerzett és örökletes betegségeinek taglalása. A vizsgált bűncselekmények közül több szexuális jellegű (nemi erőszak, természet elleni fajtalanság) fordul elő, kiskorú áldozatokkal. Ezek ma már ugyan nem esnek kutatási korlátozás alá - így az iratok a levéltári kutatóteremben mindenki számára elérhetők - internetes publikálásuktól azonban el kellett tekintenünk. A büntetőperek vádlottjainak személyes adatai, és a cselekmény rövid leírása a büntető adatbázisban is elérhető.

Nagy Sándor

IRODALOM

- BÓNIS György: Adatok a Budapesti Forradalmi Törvényszék történetéhez. Levéltári Közlemények (29.) 1959. 293-312. p.
- GECSÉNYI Lajos: A forradalmi törvényszékek irattárainak sorsa a Tanácsköztársaság megdöntése után. Levéltári Szemle 1967/3. 743-748. p.
- KÁDÁR Imre: Országos Kísérleti Kriminológiai Intézet a Tanácsköztársaságban. Jogtudományi Közlöny 1959/9. 468-472. p.
- RÁKOS Ferenc: Állam és alkotmány a Magyar Tanácsköztársaságban. Budapest, 1953. 76-103. p.
- SARLÓS Béla: A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei. Budapest, 1961.
- SCHÖNWALD Pál: Tervek a büntetőjog rendszerének átalakítására a Magyar Tanácsköztársaságban. In: Csizmadia Andor (szerk.): Jogtörténeti tanulmányok III. Budapest, 1974. 45-55. p.
- SZABÓ András: A Magyar Tanácsköztársaság büntetőjogának fő kérdései. In: Halász Pál (szerk.): Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság államáról és jogáról. Budapest, 1955. 115-166. p.